

Státní okresní archiv Cheb

Cech jirchářů a zámišníků Aš

1723–1860

Inventář

EL NAD č.: 1534

AP č.: 1565

PhDr. Jana Kolouchová

Cheb 2015

Obsah

Úvod:

I. Vývoj původce archiválií	3
II. Vývoj a dějiny archivního fondu	6
III. Archivní charakteristika archivního fondu	6
IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu	7
V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení pomůcky	8
Seznam použitých pramenů a literatury	9

Přílohy:

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk	10
---------------------------------------	----

Inventární seznam	11
--------------------------	-----------

I. Vývoj původce archiválií

S rozvojem řemeslné výroby ve městech jsou spjaty i počátky bratrstev a cechů.¹ Nejenže měly působnost z hlediska spolčování, ale také sehrály svou úlohu v otázce sociální a náboženské. Charakter bratrských sdružení se postupně rozšířil o vlastní hospodářské zájmy jednotlivých řemesel a od 14. století vznikaly první cechovní organizace, jejichž vrchol nastal v 15. a 16. století.² Ke slučování se městských řemeslníků v rámci jednoho nebo více výrobních oborů docházelo pod heslem „Amor et paritas.“³

Cechovní organizace měly svoji pevně stanovenou hierarchii. V jejich čelech stáli cechmistři spolu se staršími spolumistry, kteří byli voleni na cechovních shromážděních. Jejich volba musela být potvrzena městskou radou nebo vrchností. Cechmistr měl výkonnou a soudní moc a v první řadě dbal na dodržování statutárních stanov.⁴ Statuta neboli artikule určovala pravidla fungování cechu, obsahovala normy pro provoz a zachování kvality výrobků, pro přijímání členů, vzdělávání řemeslnických učňů a reflektovala i zásady dobrých mravů. Obvykle byla uložena v pokladnici spolu s privilegii, pečeti a ostatními písemnostmi, ale také s cechovním majetkem.⁵

Cechy dohlížely na kvalitu i kvantitu výrobků, nákup surovin, kontrolovaly dodržení pracovních postupů a určovaly cenu zboží, výši mzdy tovaryšů, jejich pracovní dobu i nárok na volno. Zajišťovaly výchovu a vzdělání učedníků i tovaryšů, určovaly jejich počet, zakazovaly nekalou soutěž a kontrolovaly přijímání nových mistrů. Starobylé zvyklosti a vnitřní uspořádání přísně dodržovaly.⁶

Důležitou osobou pro zřízení a chod cechu byl tzv. „obman.“⁷ Zatímco například v Chebu a jiných městech docházelo ke komunikaci mezi cechy a městskou radou, situace v ašské oblasti byla poněkud jiná. Odlišnost byla dána držbou panství. Cechy zde byly podřízeny přímo vrchnosti v podobě významného rodu Zedtwitzů. Jejich držba územně

¹ Bratrstvo je chápáno ve smyslu dobrovolné organizace řemeslníků, zakládané původně z náboženských důvodů, cechem se rozumí řemeslnická korporace, jejíž členové museli být všichni příslušníky řemesla. Blíže SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010, s. 57.

² SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunftleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916, s. 5.

³ Tj. Láska a rovnost.

⁴ PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – polovina 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010, s. 5.

⁵ SCHULZ, K. *Handwerk*. s. 57–60.

⁶ Srov. SIEGL, K. *Alt-Egerer Zunftleben*. s. 13–15.

⁷ „Obman“ je doložen i na území Chebska, kde v době jagellonské byl z řad tzv. vnitřní rady volen radní, který reguloval veškerou produkci v rámci svěřeného oboru. Pobíral část příjmů cechovního mistra formou pravidelného platu. Podléhali mu tzv. „přísežní mistři“ (Geschworene Meister), jejichž počet kolísal od dvou do čtyř a byli pravidelně každý rok obměňováni. Blíže HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009, s. 113.

spadala do hranic ašského výběžku, který současně tvořil i geografický rámec působnosti cechovní soustavy. Centrem řemeslné výroby byla sice Aš, ale ta pod sebou sdružovala i další místa, jako jsou např. Hranice, Podhradí, Krásná, atd.⁸

Kdy přesně cech jirchářů a zámišníků započal v Aši svou činnost, nebylo možné určit. Největšího věhlasu a rozmachu se ale dočkal v 18. století, kdy členové cechů patřili k úctyhodným a zámožným měšťanům.

Řemeslné obory zabývající se zpracováním kůže se postupně začaly dělit na koželuhy, jircháře, zámišníky a barvíře kůží. Mezi kožedělná řemesla patřili ale i kožešníci, kteří vyráběli kožešiny a z nich šili oděvy a další výrobky. Na rozdíl od koželuha vydělával jirchář jen jemné kůže (skopovice, jelenice nebo kůže laní) pomocí roztoku kamence. Nejprve zbavil kůži na líci vlasu a pokožky a na rubu tukové vrstvy a blan. Jirchy se máčely v roztoku vody, kamence, žloutků a mouky. Při barvení se velmi dlouho udržela přírodní barviva. Po vysušení se jirchy vymnuly, ubrousily na rubu a vyleštily na líci.

Právě přírodní barva na bílo vysloužila jirchářům německé označení „Weissgerber.“ Postupně se přidalo přibarvování jemné kůže do žlutohnědého odstínu, které obstarávali zámišníci. Ti vydělávali kůže mechanicky tukem a tím vyráběli kožený semiš.⁹ Z toho důvodu jsou v německém prostředí označováni jako „Sämischergerber.“ Vztah jmenovaných odvětví je velmi blízký a často také bývají ztotožňována, i přes značné rozdíly v postupu zpracování kůže. Proto jejich cechovní spojení bylo předpokládáno.

Řemeslníci měli na starosti základní zpracování kůží, které se staly základní surovinou pro další využití. Výrobky ze zpracovaných jirchů byly produktem ševců, sedlářů, rukavičkářů, barvířů a dalších úzce specializovaných oborů. V ašské oblasti lze předpokládat, že jirchář zvládal i technologické postupy příbuzných výrobních oborů. Nebylo žádnou výjimkou, že si při vyhotovení mistrovského kusu sami barvili kůže.¹⁰

Stejně jako u ostatních řemesel bránilo dalšímu vývoji cechu jirchám a zámišníků jeho konzervativní uspořádání. Již od 17. století docházelo k postupnému úpadku celé cechovní soustavy a ve století 18. začala do cechovního zřízení zasahovat státní moc. Od roku 1708 měla být všechna cechovní statuta potvrzována panovníkem, což se ale příliš nedodržovalo. K tvrdším postupům bylo přistoupeno za vlády Karla VI., kdy byl 16. listopadu 1731 vydán Generální cechovní patent pro české země, kterým mj. byli pověřeni dozorem nad cechy

⁸ ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes* IV. Asch : Selbstverlag, 1940, s. 677.

⁹ WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách 1526–1620*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909, s. 585–587.

¹⁰ TAMTÉŽ.

cechovní inspektoři. Dne 5. ledna 1739 byly vydány Generální cechovní artikule pro cechovní pořádky dědičných zemí českých, které sjednotily cechovní předpisy především v oblasti vzdělávání řemeslnického dorostu, jejich mzdové podmínky a získání mistrovského práva.¹¹

V 60. a 80. letech 18. století v důsledku rozvoje a zavádění manufakturní výroby došlo postupně k rušení některých cechů a nové se již nezřizovaly. V roce 1765 byl vydán dekret, který opravňoval tovaryše vykonávat živnosti i bez cechovní příslušnosti, a v roce 1776 došlo k vyhlášení „svobody obchodu a výroby.“ Tím vznikla kategorie svobodných živností, která nevyžadovala cechovní organizaci.¹²

V roce 1782 působilo v ašské oblasti hned několik mistrů. Jmenovitě se jednalo např. o Johanna Adama Kleinhempla, Johanna Christiana Kirchhoffa, Christopha Harlasse, Erharda Nikolu Wolfruma, Johanna Michaela Kirchhoffa, Andream Christiana Kirchhoffa, Wolfganga Ludwiga Singra, Christopha Adama Künzla, Isaaka Nikolu Harlasse, Johanna Nikolu Harlasse a Johanna Erharda Künzla.¹³

Při velkém ašském požáru, který proběhl v noci z 12. na 13. prosince 1814, byli jircháři obzvláště těžce zasaženi, jelikož se jejich obydlí a dílny nacházely téměř bez výjimky ve spodní části města, která tehdy celá lehla popelem.¹⁴

Kolem roku 1840 se každoročně v ašské oblasti opracovalo na 5 000 kožešin z jelenů, srnců a losů. V této době zde ve společném cechu jirchářů a zámišníků působily rodiny Harlassů, Kirchhoffů, Künzelů, Müllerů, Panzrů a Singrů.

Rozsudek zániku výše nastíněné cechovní soustavy učinil František Josef I. svým císařským patentem č. 227, jímž dne 20. prosince 1859 vydal Živnostenský řád platný od 1. května 1860. Tento patent sjednotil a uzákonil provozování řemesel i obchodu. Všechny dosud platné předpisy o nabývání živnostenských, továrních a obchodních oprávnění, dále i všechny starší a s tímto živnostenským řádem neslučitelné předpisy byly prohlášeny za zrušené. Cechy byly zrušeny a namísto nich nastoupila živnostenská společenstva, která navázala na jejich činnost a tradice.¹⁵

Poslední záznam v Knize zápisů cechu pochází z 5. května roku 1857 a odráží přijetí Karla Kirchhoffa za mistra cechu. Spisový materiál se dochoval až do 1. března 1860.

¹¹ VÍCE PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 10.

¹² TAMTÉŽ, s. 11.

¹³ ALBERTI, K. *Beiträge*. s. 696.

¹⁴ TAMTÉŽ.

¹⁵ PÁTROVÁ, K. *Řemeslnické cechy*, s. 11.

II. Vývoj a dějiny archivního fondu

Dle záznamů v přírůstkové knize byly dne 29. června 1960 předány do archivu dokumenty MNV Aš. Jednalo se o 241 balíků z let 1945–1955 bez bližšího označení obsahu spisů a byly zaevidovány pod č. př. 114. O nakládání s dokumenty u původce či jejich uložení před převzetím do archivu se nedochovaly žádné písemné informace.

Úřední kniha vzniklá z činnosti cechu jirchářů a zámišníků v Aši má zachovalou předchozí signaturu 496 H a 249. Ta však nevznikla u původce fondu, nýbrž v pozdější době. Ztráty, zničení nebo poškození dokumentů před převzetím do archivu nejsou doložené, nicméně jsou zřejmé.

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Archivní fond Cech jirchářů a zámišníků Aš je torzovitého charakteru a obsahuje archiválie z let 1723–1860.

Po převzetí dokumentů MNV Aš do archivu došlo k vytrídění cizích původců, a tak byl vyřazen i archivní fond Cechy Aš (EL NAD 243). Při zpracování archivního fondu Cechy Aš roku 2011 bylo rozhodnuto o novém přerozdělení podle původců na jednotlivé cechy či sdružení cechů. Písemnosti vzniklé z činnosti cechu jirchářů a zámišníků byly převedeny do nově vzniklého fondu Cech jirchářů a zámišníků Aš (EL NAD 1534), Úřední záznam č. 124/2011 ze dne 21. listopadu 2011, č. j. SOAP/020-0680/2011. Jednalo se o jednu úřední knihu (0,02 bm) a jeden balík (0,05 bm).

K archivnímu fondu cechu jirchářů a zámišníků nebyl v minulosti vytvořen inventární soupis. Údaje bylo však možné zjistit z inventáře fondu Cechy Aš (EL NAD 243) pořízeného již roku 1964 Fr. Veselým, L. Hudlickou a J. Slavíkem. Jmenovaný soupis byl ale plný chyb a nepřesností. Kniha zápisů cechu (inv. č. 1), ve které končí zápisy rokem 1823, zde byla zakončena rokem 1780. Spisový materiál byl původně nazván korespondencí. Z výše uvedených důvodů bylo tedy roku 2011 přistoupeno k novému zpracování.

V archivním fondu Cech jirchářů a zámišníků Aš byly archiválie rozdělené na úřední knihy a spisy. Jednotlivé věcné skupiny spisů byly uspořádány chronologicky, pouze osobní doklady členů cechu (inv. č. 5) jsou řazeny abecedně. Úřední kniha se dochovala pouze jedna a je datována rokem 1723. Zaměřuje se na osoby spojené s cechovní výrobou. Největší díl

zastávají zápisy o přijímaných učních a tovaryších a nové jmenování mistrů s odkazem na vykonání mistrovského díla.

Povaha spisového materiálu je obdobná. Největší soubor zastává korespondence cechu (inv. č. 3), která se dochovala z let 1725–1860. Zachovány zůstaly také účetní záznamy (inv. č. 2) a soubor osobních dokladů členů cechu (inv. č. 5). Samostatnou složku tvoří reflexe pomoci a podpory po velkém požáru roku 1814 (inv. č. 7). Formální fungování cechu odráží ustanovení cechu (inv. č. 4), zápis ze schůze cechu (inv. č. 6) a nařízení zemského gubernia (inv. č. 8).

Při zpracování nebyly vyřazeny žádné jednotliviny nearchivní povahy ani archiválie z důvodu přehodnocení významu. Rozsah archivního fondu po zpracování činí 0,07 bm a tvoří jej osm inventárních čísel.

Po jazykové stránce je archivní fond zcela německý. Fyzický stav všech inventárních čísel je dobrý.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního fondu

Archiválie vztahující se k působení cechu jirchářů a zámišníků v Ašské oblasti lze hodnotit jako bohaté na nejrozmanitější informace. Různorodost cechovní agendy je schopna odhalit v komplexním pohledu řád, chod a fungování cechu.

Cechovní knihu (inv. č. 1) je možné využít v mnoha směrech. V první řadě přináší obraz běžného chodu, pracovních rituálů, ale i slavnostních událostí. Kniha zápisů zaznamenává období vzniku cechu s jeho ustanovením, ale také obsahuje zápisy o nově jmenovaných mistrech, o přijímaných členech cechu, o splnění učební doby a seznamy členů cechu.

Na základě těchto zápisů o členech cechu a jejich osobních dokladů (inv. č. 5), je možné interpretovat a dohledat dědickou praxi ve smyslu přesunu profese z otce na syna. Jelikož se dochovaly záznamy o přijímaných učních, jejich vyučení, přijímaných tovaryších a nově jmenovaných mistrech, lze postupovat tímto způsobem napříč celými generacemi.

O vzájemné spolupráci a podpoře místních i vzdálenějších cechů vypovídají záznamy o pomoci po velkém požáru roku 1814 (inv. č. 6) a i samotná korespondence (inv. č. 3).

V neposlední řadě je nutné zmínit prameny účetní povahy (inv. č. 2). Na jejich základě vypořádat hospodaření a obecně řečeno i běžný chod a fungování cechu.

Jelikož archivní fond vykazuje torzovitý charakter, k doplnění znalostí o řemeslech a jejich ceších je potřeba využít i archiválie uložené v dalších archivních fondech. Pro získání komplexního pohledu na problematiku by bylo zapotřebí nahlédnout také do fondu Archiv města Aš (EL NAD 252).

V. Záznam o uspořádání archivního fondu a sestavení archivní pomůcky

Ve Státním okresním archivu Cheb archivní fond Cech jirchářů a zámišníků Aš uspořádala a archivní pomůcku v září až prosinci 2011 sestavila Jana Kolouchová.

Cheb, 14. ledna 2015

PhDr. Jana Kolouchová

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

SOkA Cheb, *Archiv města Aš*, EL NAD 252.

Literatura

ALBERTI, Karl. *Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes IV*. Asch : Selbstverlag, 1940.

HALLA, Karel a kol. *Umění gotiky na Chebsku*. Cheb : Galerie výtvarného umění v Chebu, 2009.

PÁTROVÁ, Karin. *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem : polovina 16. – poloviny 19. století*. Stará Boleslav : Oblastní muzeum Praha – východ v Brandýse nad Labem, 2010.

SEDLÁK, Vladimír. O ceších a jejich archivech. *Archivní příručka: sborník přednášek o archivní praxi*, 1948, s. 197–223.

SCHMIDT, Georg. *Zunftordnung der Leinenweber in Neumarkt (1662)*. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1913, s. 383–392.

SCHULZ, Knut. *Handwerk, Zünfte und Gewerbe. Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010.

SIEGL, Karl. *Alt-Egerer Zunftleben*. Eger : J. Kobrtsch & Gschihay, 1916.

WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620)*. Praha : Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

Příloha č. 1

Seznam použitých zkratek

bm	běžný metr
č. j.	číslo jednací
č. př.	číslo přírůstkové
EL NAD	evidenční list Národního archivního dědictví
fas	fascikly
MNV	místní národní výbor
SOkA	Státní okresní archiv
ukn	úřední knihy

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jedn. č.
---------	-------	---------------	----------------

I. KNIHY

1	Kniha zápisů cechu jirchářů a zámišníků (Handwerks- Buch e. e. Handwercks der Weiß- und Sähmischgärber in dem Marck Ascha angefangen Anno 1723) – úvodní ustanovení cechu 1723 – zápisy o nově jmenovaných mistrech s odkazem na vykonání mistrovského díla 1723–1857 – zápisy o přijímaných členech cechu 1727–1823 – doklad o splnění učební doby 1732–1769 – předávací seznam cechu odpovědných členů, který je stvrzený jejich podpisy 1757–1784 Něm., 20,5 x 34 cm, vazba z lepenky, hřbet a rohy kožené s geometrickými ornamenty, vázací tkalouny Předchozí sign.: 496 H, 249	1723–1857	ukn 1
---	--	-----------	-------

II. SPISY

2	Účty a kvitance	1724–1857	fas 1
3	Korespondence cechu	1725–1860	fas 1
4	Ustanovení cechu	1744–1753	fas 1
5	Osobní doklady členů cechu (řazeno abecedně)	1750–1837	fas 1
6	Zápis z cechovní schůze	1810	fas 1
7	Pomoc a podpora po velkém požáru roku 1814	1814–1815	fas 1
8	Nařízení zemského gubernia	1836	fas 1

Název archivní pomůcky:	Cech jirchářů a zámišníků Aš
Značka archivního fondu:	Cech jirchářů a zámišníků Aš
Časový rozsah:	1723–1860
Počet evidenčních jednotek:	2 (1 úřední kniha a 1 fascikl)
Počet inventárních jednotek:	8
Rozsah v bm:	0,07 (úřední kniha – 0,02 bm, fascikl – 0,05 bm)
Stav ke dni:	14. 1. 2015
Zpracovatel archivního fondu:	PhDr. Jana Kolouchová
Zpracovatel archivní pomůcky:	PhDr. Jana Kolouchová
Počet stran:	13
Počet exemplářů:	5
Schválil:	Mgr. Karel Halla dne 14. 1. 2015–čj. SOAP/020-0035/2015